

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

Deze elektronische versie maakt het mogelijk alle documenten van de papieren versie te raadplegen, die in elektronische vorm bestaan. Dit laatste is niet het geval voor bepaalde artikels van doctrine, die enkel in de papieren versie beschikbaar zijn. Deze papieren versie is voorbehouden aan de leden en de diensten van het federale Parlement. De elektronische versie bevat wel de referenties van de doctrine, die in de papieren versie is opgenomen.

Alle elektronische adressen waren toegankelijk op de datum van verschijning van het dossier. Het is echter altijd mogelijk dat bepaalde adressen worden afgeschaft of veranderd.

INHOUDSTAFEL

INLEIDING	2
BELGIË	10
Wetgeving	10
DUITSLAND	11
Wetgeving	11
Rechtsleer en commentaar	11
OOSTENRIJK	12
Wetgeving	12
Rechtsleer en verslagen	12
Hervormingsplannen	12
ZWITSERLAND	13
Wetgeving	13
VERENIGDE STATEN	14
Wetgeving	14
Rechtspraak	14
Nuttige links	14
CANADA	16
Wetgeving	16
Rechtsleer	16
BIBLIOGRAFISCHE GEGEVENS	17
België	17
Duitsland	18
Oostenrijk	18
Zwitserland	19
Verenigde Staten	19
Canada	20

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

INLEIDING

In het kader van een federale staat heeft het begrip residuaire bevoegdheden betrekking op de materies die niet uitdrukkelijk toegewezen werden aan de federale entiteit of aan de deelstaten.

In België bepaalt artikel 35 van de Grondwet, dat ingevoerd werd bij de hervorming der instellingen in 1993, dat de residuaire bevoegdheden toegekend worden aan de gemeenschappen en de gewesten. Volgens dit artikel is de federale overheid uitsluitend bevoegd voor de materies die haar formeel door de Grondwet en haar uitvoeringswetten toegewezen zijn, en zijn de gemeenschappen en de gewesten, elk voor hun eigen aandeel, bevoegd voor de andere materies. Dit artikel is echter nog niet van kracht. Het werd immers gekoppeld aan een overgangsbepaling krachtens dewelke het pas in werking zal treden op een datum die in een bijzondere wet vastgelegd moet worden. Deze datum moet later zijn dan deze waarop er in de tekst van de Grondwet een bepaling opgenomen wordt waarin de exclusieve bevoegdheden van de federale autoriteit opgesomd worden en later dan de vaststelling, bij een bijzondere meerderheidswet, van de voorwaarden en modaliteiten voor de uitoefening van de residuaire bevoegdheden door de gemeenschappen en de gewesten. Ook al werd dit in de Grondwet vastgelegd, toch is het principe van de toewijzing van de residuaire bevoegdheden aan de gemeenschappen en de gewesten sinds zijn invoering in 1993 dode letter gebleven, vermits de vereiste bepalingen voor de inwerkingtreding nog niet aangenomen werden.

Het gevolg is dat, op dit ogenblik, het Belgische systeem van verdeling van bevoegdheden nog steeds gebaseerd is op de toewijzing aan de gemeenschappen en de gewesten van limitatief door of krachtens de Grondwet opgesomde bevoegdheden. De federale staat beschikt van haar kant, naast de bevoegdheden die haar uitdrukkelijk zijn toegewezen, over de bevoegdheid om te legifereren over alle residuaire materies.

In de meeste federale staten zijn de residuaire bevoegdheden toegewezen aan de deelstaten en het beginsel van artikel 35 van de Grondwet werd in 1993 ingevoerd vanuit het oogpunt van een versteviging van de federale logica.

Sommige obstakels voor de overdracht van residuaire bevoegdheden naar de deelgebieden worden traditioneel ingeroepen door de rechtsleer. Het eerste is gekoppeld aan het feit dat de inwerkingtreding van artikel 35 van de Grondwet een impliciete wijziging van verschillende andere artikels van de Grondwet met zich mee zou brengen die bepalen dat de gemeenschappen en de gewesten enkel over de bevoegdheden

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

beschikken die hun uitdrukkelijk toegewezen zijn (voornamelijk de artikels 38,39, 127 tot 129 en 134 van de Grondwet). Een tweede bezwaar is verbonden aan de moeilijkheid om te bepalen of de gemeenschappen dan wel de gewesten bevoegd zouden worden om de residuaire materies te regelen. Een derde, vaak aangehaalde, argument betreft de moeilijkheid om een exacte, exhaustieve en coherente lijst op te stellen van de exclusieve federale bevoegdheden.

Ook al is er een nieuwe grondwetsherziening nodig om artikel 35 van de Grondwet te activeren, toch wordt hier niets over gezegd in de verklaring van herziening van de Grondwet van april 2007.

In elk geval zal de concrete inwerkingtreding van dit artikel een globalere reflectie over het ganse systeem van de verdeling van bevoegdheden vereisen. Het begrip residuaire bevoegdheden is inderdaad nauw gelinkt aan de techniek van de bevoegdheidsverdeling tussen de verschillende entiteiten die samen de federale staat vormen. Het Belgische systeem is gebaseerd op de toewijzing van exclusieve bevoegdheden. De bevoegdheden die toegewezen zijn aan de gemeenschappen en de gewesten worden traditioneel op een extensieve manier geïnterpreteerd en de deelgebieden beschikken ook over de impliciete bevoegdheden die nodig zijn voor de uitoefening van de hun toegewezen bevoegdheden. De omkering van de residuaire bevoegdheden zou dus ook aanpassingen op dit niveau vereisen.

In het kader van dit dossier hebben we de wetgeving en een selectie van de belangrijkste commentaren uit de rechtsleer over de hervorming in 1993 verzameld. Er werden ook enkele artikels opgenomen die dateren van vóór deze hervorming en die betrekking hebben op de onderliggende beweegredenen voor de overdracht van de residuaire bevoegdheden.

In Duitsland bepaalt art. 30 van de Grondwet dat de uitoefening van de staatsmacht en het vervullen van de overheidstaken behoren tot de bevoegdheid van de deelstaten, tenzij de Grondwet anders bepaalt of een andere regeling toelaat. Art. 70 van de Grondwet concretiseert deze bepaling voor wat betreft de uitoefening van de wetgevende macht. De deelstaten hebben de wetgevende bevoegdheid in de gevallen die de Grondwet niet aan de federale staat toebedeelt. De begrenzing van de bevoegdheden tussen de federale staat en de deelstaten gebeurt volgens de bepalingen in de Grondwet betreffende de exclusieve en de concurrerende bevoegdheden.

De federale staat beschikt over een aantal exclusieve wetgevende bevoegdheden, die in art. 73 Grondwet worden opgesomd. M.b.t. deze exclusieve federale bevoegdheden mogen de deelstaten toch nog wetgevend optreden indien een federale wet hen daar uitdrukkelijk toe machtigt en binnen de grenzen in die wet bepaald (art. 71 Grondwet). Art. 74 van de Grondwet geeft een opsomming van de concurrerende

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

wetgevende bevoegdheden. Op het vlak van deze concurrerende bevoegdheden, mogen de deelstaten optreden in de mate en tot zolang de federale staat geen gebruik heeft gemaakt van haar bevoegdheid tot wetgeving.

In 2006 werd de eerste fase in de hervorming van het federalisme afgewerkt, waardoor een aantal grondwetsartikelen werden aangepast. Het betreft o.a. de bepalingen inzake de concurrerende bevoegdheden. Zo bepaalt art. 72 (2) G.W. thans dat de federale staat voor een aantal materies wetgevend kan optreden, wanneer federale wetgeving nodig is voor de uitbouw van gelijkwaardige levensomstandigheden op het hele federale grondgebied of voor het behoud van de juridische of economische eenheid. De noodzakelijkheidsclausule dient dus enkel nog voor deze materies te worden ingeroepen. Indien dergelijke noodzaak niet meer bestaat, kan een federale wet bepalen dat de federale wetgevende bepalingen door die van een deelstaat kunnen worden vervangen.

Art. 72 (3) Grondwet werd bij de hervorming van het federalisme ingevoerd. Dit artikel biedt de deelstaten de mogelijkheid om, wanneer de federale staat gebruik heeft gemaakt van haar wetgevende bevoegdheid, toch op bepaalde beleidsterreinen afwijkende bepalingen aan te nemen.

De vroegere 'kaderwetgeving', waarbij de federale staat kaderwetten maakte met voldoende ruimte voor wetgeving door de deelstaten, werd afgeschaft. Ook werd de lijst van de exclusieve en concurrerende bevoegdheden aangepast. Ondanks het feit dat de deelstaten over de residuaire bevoegdheden beschikken, mag hun wetgevende bevoegdheid niet overschat worden. Via het systeem van de concurrerende bevoegdheden is de federale wetgeving erg belangrijk. Bij de jongste hervorming van het federalisme was het o.m. de bedoeling te komen tot een duidelijker afbakening van verantwoordelijkheden tussen de federale staat en de deelstaten. Er werd daarbij ook enigszins aandacht besteed aan een aantal financiële aspecten, maar de modernisering van de financiële verhoudingen tussen federale staat en deelstaten maakt het voorwerp uit van een volgende fase in de hervorming van het federalisme, waaraan nu wordt gewerkt. Het is thans nog te vroeg om uit te maken in welke richting dit verder evolueert.

Tenslotte kan nog worden opgemerkt dat in Duitsland het administratief federalisme erg belangrijk is, omdat de deelstaten in beginsel instaan voor de uitvoering van de federale wetten.

In Oostenrijk bepaalt art. 15 (1) G.W. dat alle materies waarvoor de bevoegdheid op vlak van wetgeving of uitvoering door de Grondwet niet uitdrukkelijk aan de federale staat is toegewezen, tot de bevoegdheid van de deelstaten behoren.

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

De belangrijkste bepalingen inzake de bevoegdheidsverdeling tussen de federale staat en de deelstaten zijn terug te vinden in de art. 10 tem 17 van de Grondwet (Bundes-Verfassungsgesetz). Daarnaast spelen nog een aantal andere bepalingen in de Grondwet een rol, die de bevoegdheid voor bepaalde concrete materies aanduiden, evenals een aantal andere grondwettelijke wetten of bijzondere bepalingen met grondwettelijke kracht in federale wetten. In dit dossier richten we ons vooral op de art. 10 tem 17 van de Grondwet. De art. 10, 11, 12 en 15 van de Grondwet behandelen de algemene principes inzake bevoegdheidsverdeling. Art. 10 geeft de lijst van beleidsdomeinen die zowel op vlak van wetgeving als uitvoering tot de bevoegdheid van de federale staat behoren. Art. 11 bevat de materies waarvoor qua wetgeving de federale staat bevoegd is en qua uitvoering de deelstaten. Art. 12 noemt de aangelegenheden waarin de basisprincipes bij federale wet worden vastgesteld en de verdere wettelijke invulling en uitvoering door de deelstaten gebeurt. De federale wet kan een termijn bepalen waarin de wettelijke invulling door de deelstaten moet gebeuren. Als er geen basisprincipes zijn vastgesteld, kan een deelstaat deze aangelegenheden vrij regelen (art. 15, (6) G.W.). De art. 13, 14, 14a, 14b en 16 van de Grondwet bevatten regels betreffende de bevoegdheden op specifieke beleidsdomeinen.

Bij de opsomming van de bevoegdheden worden heel vaak uitzonderingen en preciseringen aangeduid, waardoor er een versnippering ontstaat en de federale staat en de deelstaten elkaar vaak tegenkomen. Art. 15a G.W. voorziet de mogelijkheid dat er afspraken worden gemaakt tussen de federale staat en de deelstaten en tussen de deelstaten onderling betreffende hun bevoegdheidsterrein.

Algemeen kan men stellen dat het zwaartepunt van de bevoegdheden bij de federale staat ligt, omdat de belangrijkste materies aan haar zijn toegewezen. Gedurende de jongste jaren werden enkele minder belangrijke aanpassingen in de bevoegdheden doorgevoerd. Thans voorziet het programma van de federale regering in een grondwettelijke en administratieve hervorming, mede gebaseerd op het werk van de werkgroep "Österreich Konvent". Daarbij wordt o.m. gedacht aan een herstructurering van de bevoegdheidsverdeling tussen de federale staat en de deelstaten. Dit zou kunnen gebeuren op basis van een drie-zuilen model, bestaande uit twee zuilen van exclusieve bevoegdheden voor de federale staat en de deelstaten en een derde zuil van gezamenlijke bevoegdheden. Om de hervorming uit te werken, is een expertengroep samengesteld, die werkt aan concrete voorstellen.

In Zwitserland stelt artikel 3 van de federale Grondwet dat de kantons soeverein zijn in zoverre hun soevereiniteit niet beperkt wordt door de federale Grondwet en dat ze alle rechten uitoefenen die niet aan de confederatie werden overgedragen. Deze bepaling, die sinds 1848

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

ongewijzigd gebleven is, wordt beschouwd als één van de belangrijkste van het Zwitserse grondwettelijke stelsel, in die zin dat ze het federalisme als fundamenteel principe van dit stelsel invoert. Ze huldigt ook het principe dat de residuaire bevoegdheden aan de kantons toebehoren en dat de confederatie enkel over die bevoegdheden beschikt die haar door de Grondwet zijn toebedeeld (art. 54 tot 135). Elke nieuwe toewijzing van bevoegdheden aan de confederatie vereist bijgevolg een wijziging van de Grondwet.

De bevoegdheden worden door de Grondwet echter niet allemaal zonder meer aan de confederatie toegekend. Ondanks het beginsel van artikel 3 worden bepaalde kantonale bevoegdheden ook uitdrukkelijk vermeld in de Grondwet. Dit heeft te maken met de historische evolutie waarbij mettertijd steeds meer bevoegdheden aan de confederatie toegekend werden en de weerstand die de kantons soms boden tegen deze evolutie. De overdracht van bevoegdheden ten voordele van de confederatie werd vaak gecompenseerd door de precisering van de uitvoeringsmodaliteiten van deze bevoegdheden, waarbij bepaalde prerogatieven voorbehouden werden aan de kantons. Het is nutteloos om in de verdeling van de bevoegdheden grote basisprincipes te zoeken: elke individuele bevoegdheidsverdeling is een geval op zich, waaraan een apart grondwetsartikel werd gewijd. De verdeling getuigt meer van pragmatisme dan van theoretische coherentie.

Men kan grosso modo wel vijf categorieën onderscheiden: de exclusieve bevoegdheden van de kantons, de parallelle bevoegdheden, de concurrerende bevoegdheden voor zover het de principes betreft, de concurrerende bevoegdheden en de exclusieve bevoegdheden van de confederatie.

De exclusieve bevoegdheden van de kantons worden niet vermeld in de Grondwet. De confederatie beschikt dus over geen enkele grondwettelijke basis om wetten te maken met betrekking tot deze materies, en de kantons oefenen hun prerogatieven uit in overeenstemming met artikel 3 van de Grondwet.

De parallelle bevoegdheden betreffen de domeinen waarvoor de Grondwet een tussenkomst van de confederatie mogelijk maakt, zonder echter de bevoegdheid van de kantons uit te sluiten. De fiskale bevoegdheid is hier een voorbeeld van.

De concurrerende bevoegdheden voor zover het de principes betreft, zijn diegene die de Grondwet aan de confederatie toekent, zij het beperkt tot de goedkeuring van een kaderwet. Zodoende wordt de autonomie van de kantons behouden, maar wordt ze beperkt tot de invulling van de details. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de inrichting van het grondgebied.

Bij concurrerende bevoegdheden is de confederatie bevoegd om een bepaalde materie volledig te regelen, maar behouden de kantons hun bevoegdheid zolang de federale wetgever de materie in kwestie niet

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

volledig en tot in detail geregeld heeft, zoals met name het geval is voor het burgerlijk recht en het arbeidsrecht.

De exclusieve bevoegdheden van de confederatie tenslotte zijn diegene die haar integraal zijn toegekend door de Grondwet, zonder dat de kantons hier nog enige inspraak over hebben.

Voor wat betreft de materies die tot de parallelle of de concurrerende bevoegdheden behoren, dient opgemerkt te worden dat artikel 49 van de Grondwet uitdrukkelijk voorziet dat het federaal recht primeert op dat van de kantons.

In de Verenigde Staten mag de federale overheid enkel de bevoegdheden uitoefenen die haar door de Grondwet worden verleend.

De grote meerderheid van de toegewezen bevoegdheden, de "enumerated powers", wordt opgesomd in artikel 1§8, maar ook in andere grondwetsartikels en grondwetsamendementen worden bepaalde bevoegdheden toegekend. Tot de exclusieve bevoegdheden van de federatie behoren bijvoorbeeld het sluiten van verdragen met andere landen en het slaan van de munt. Zoals in veel Angelsaksische landen speelt in de Verenigde Staten naast de Grondwet en de gewone wetgeving ook case law (jurisprudentie of precedentenrecht) een belangrijke rol. Zo heeft het Hooggerechtshof aan de federale overheid naast de "enumerated powers" ook een aantal impliciete bevoegdheden toegekend. Alle andere bevoegdheden, dus ook de residuaire bevoegdheden, zijn voorbehouden aan de staten of aan het volk (10° amendement). Desondanks primeert het federaal recht op het recht van de deelstaten (Artikel VI § 2 van de Grondwet). Sedert de jaren dertig heeft de federale overheid haar gezag overigens stelselmatig uitgebreid.

Het Hooggerechtshof heeft geoordeeld dat het feit dat aan het federale Congres de bevoegdheid wordt toegekend om wetten te maken in een bepaald domein, niet uitsluit dat de staten in datzelfde domein zouden mogen legifereren. Maar wanneer het federale Congres daadwerkelijk deze bevoegdheid uitoefent, krijgt deze wetgeving voorrang op de wetgeving van de staten.

Het Amerikaanse federaal systeem is uniek, omdat de complexe structuur ervan het erg moeilijk maakt om algemene regels te onderscheiden inzake de organisatie van de bevoegdheden. Bovendien is het een systeem dat continu evolueert en erg flexibel is.

Vier principes spelen een belangrijke rol :

De supremacy clause : Artikel 6 §2 van de Grondwet bepaalt dat de Grondwet tezamen met haar uitvoeringswetten en de verdragen die werden afgesloten onder het gezag van de Verenigde Staten, primeren als bron van wetgeving en dat de rechters in alle staten hierdoor gebonden zijn.

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

De necessary and proper clause : Artikel 1§ 8 van de Grondwet stelt dat het Congres alle wetten mag maken die nodig en gepast zijn om de door de Grondwet aan de regering van de Verenigde Staten toegekende bevoegdheden uit te oefenen.

De taxing power en de spending power : artikel 1 § 8 van de Grondwet stelt ook dat het Congres de macht heeft om taksen, belastingen, rechten, en accijnzen op te leggen en te innen, schulden te betalen en te voorzien in de gemeenschappelijke defensie en in het algemeen welzijn van de Verenigde Staten, met dien verstande dat al deze rechten, belastingen en accijnzen gelijk moeten zijn over heel de Verenigde Staten. Anderzijds mag de federatie aan de staten subsidies toekennen om doelstellingen te verwezenlijken die bijdragen aan het algemeen welzijn van de Verenigde Staten, bijvoorbeeld op het vlak van de sociale zekerheid.

De commerce clause (artikel 1 § 8) houdt in dat de federale wetgever bevoegd is om de internationale handel en de handel tussen de staten te regelen. Het Hooggerechtshof heeft deze bepaling geïnterpreteerd in het voordeel van de federatie, door te beslissen dat de federatie bevoegd is om alle aspecten van handel te regelen die betrekking hebben op meer dan één staat.

In de Canadese constitutionele wet worden enerzijds de exclusieve bevoegdheden van de federatie opgesomd (art. 91) en anderzijds de exclusieve bevoegdheden van de provincies (art. 92). Voor bepaalde materies wordt er ook een verdeling vastgelegd van de bevoegdheden tussen de federale en de provinciale wetgeving (art. 92A tot 95).

De materies die niet in de constitutionele wet worden opgesomd, vallen onder de bevoegdheid van de federatie. Artikel 91 luidt: « Il sera loisible à la Reine, de l'avis et du consentement du Sénat et de la Chambre des Communes, de faire des lois pour la paix, l'ordre et le bon gouvernement du Canada, relativement à toutes les matières ne tombant pas dans les catégories de sujets par la présente loi exclusivement assignés aux législatures de provinces (...) ». Zodus vallen alle beleidsdomeinen die het optreden van de overheid vereisen, maar waarover de leden van de grondwetgevende vergadering (de « Vaders van de confederatie») hetzij opzettelijk, hetzij uit vergetelheid of door een technische onmogelijkheid, niets bepaald hebben, onder de bevoegdheid van de federale wetgever. Eén van die domeinen is dat van de luchtvaartkunde.

Om tot de residuaire bevoegdheden van de federale wetgever te behoren moet een nieuw beleidsdomein aan een aantal voorwaarden voldoen. Het moet om een ondeelbaar geheel gaan, dat zich onderscheidt van de materies die reeds door de constitutionele wet aan de provinciale wetgevers toegewezen werden. Het milieu, het taalgebruik en de volksgezondheid werden bijvoorbeeld niet als materies op zich beschouwd, maar als behorende bij materies die reeds toegewezen waren,

Bibliotheek van het Federaal Parlement De residuaire bevoegdheden dossier nr. 112 – 06.02.2008

hetzij aan de federatie, hetzij aan de provincies. In deze gevallen is elk niveau bevoegd om wetten te maken in het kader van de bevoegdheden die haar toegekend werden door de constitutionele wet. De residuaire bevoegdheid van de federatie vormt een centralisatiemechanisme, maar ze wordt gecompenseerd door een ruime interpretatie van de provinciale bevoegdheden.

R. Van Nieuwenborgh

Bibliotheek van het Federaal Parlement
De residuaire bevoegdheden
dossier nr. 112 – 06.02.2008

BELGIË

Wetgeving

Artikels 35,38,39, 127 tem 130 en 134 van de Grondwet
http://www.lachambre.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetNL.pdf

Artikels 4 tem 16ter van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen van 8 augustus 1980
http://www.just.fgov.be/index_nl.htm
(rubriek geconsolideerde wetgeving)

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

DUITSLAND

Wetgeving

Grundgesetz :art. 30 tem 32 , art. 70 tem 82 , art. 91a tem 91b, art. 125a tem 126

<http://bundesrecht.juris.de/gg/index.html>

http://www.bundestag.de/htdocs_f/parlement/fonctions/cadre/loi_fondamentale.pdf

Rechtsleer en commentaar

Was bedeutet eigentlich ...

http://www.bundesregierung.de/nn_66130/Content/DE/StatischeSeiten/Breg/Reformprojekte/foederalismusreform-2007-01-16-was-bedeutet-eigentlich-4.html

Klare Zuständigkeiten

http://www.bundesregierung.de/nn_66130/Content/DE/StatischeSeiten/Breg/Reformprojekte/foederalismusreform-2006-08-09-klare-zustaendigkeiten-fuer-bund-und-laender-1.html

Kernpunkte der Föderalismusreform

http://www.bundesregierung.de/nn_66130/Content/DE/StatischeSeiten/Breg/Reformprojekte/foederalismusreform-2006-08-09-kernpunkte-der-foederalismusreform-2.html

Föderalismusreform und Grundgesetz (2006)

http://www.bundestag.de/interakt/infomat/schriftenreihen/downloads/foedreform_download.pdf

Rechtsvergelijking – M. Storme(2006)

<http://webh01.ua.ac.be/storme/rvglpub.html>

Bibliotheek van het Federaal Parlement
De residuaire bevoegdheden
dossier nr. 112 – 06.02.2008

OOSTENRIJK

Wetgeving

2. Bundesverfassungsgesetz mit dem das Bundes-verfassungsgesetz geändert und ein Erstes Bundesverfassungsrechtsbereinigungsgesetz erlassen wird : art. 1, 4°, 5°, 6°, 7°, 8° (Bundesgesetzblatt 4. Jänner 2008)
http://ris1.bka.gv.at/Appl/findbgbl.aspx?name=entwurf&format=rtf&docid=COO_2026_100_2_354878

1. Bundesverfassungsgesetz, mit dem das Bundes-Verfassungsgesetz und das Bundeshaushaltsgesetz geändert werden : art. 1, 1°, 2°
(Bundesgesetzblatt 4. Jänner 2008)
http://ris1.bka.gv.at/Appl/findbgbl.aspx?name=entwurf&format=rtf&docid=COO_2026_100_2_346555

Bundes-Verfassungsgesetz : art. 4, art. 10 tem 17
<http://www.ris2.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?QueryID=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138&TabbedMenuSelection=BundesrechtTab>

http://www.ris2.bka.gv.at/Dokument.wxe?QueryID=Erv&Dokumentnummer=ERV_1930_1&TabbedMenuSelection=ErvTab&WxeFunctionToken=188d2ac9-a001-4125-be2f-d20d40ba3bd6

Rechtsleer en verslagen

Hervormingsplannen

Des experts se penchent sur la constitution (juin-juillet 2007)
http://www.forumfed.org/fr/produits/revue/vol6_num2/constitution.php

Programme of the Austrian federal government 2007-2010
<http://www.austria.gv.at/DocView.axd?CobId=19879>

Österreich konvent- Teil 3 Beratungsergebnisse , p.110-135
http://www.konvent.gv.at/K/DE/ENDB-K/ENDB-K_00001/imfname_036112.pdf

ZWITSERLAND

Wetgeving

Constitution fédérale de la Confédération suisse du 18 avril 1999, art. 3,
art. 42 tem 135

<http://www.admin.ch/ch/f/rs/101/index.html>

Bibliotheek van het Federaal Parlement
De residuaire bevoegdheden
dossier nr. 112 – 06.02.2008

VERENIGDE STATEN

Wetgeving

The Constitution of the United States, 1787 (gecoördineerde versie 2007)

http://www.archives.gov/national-archives-experience/charters/print_friendly.html?page=constitution_transcript_content.html&title=NARA%20%7C%20The%20Constitution%20of%20the%20United%20States%3A%20A%20Transcription

The Bill of Rights, 1791 (gecoördineerde versie 2007)

http://www.archives.gov/national-archives-experience/charters/print_friendly.html?page=bill_of_rights_transcript_content.html&title=The%20Bill%20of%20Rights%3A%20A%20Transcription

Rechtspraak

U.S. Supreme Court, Florida Avocado Growers v. Paul, 373 U.S. 132 (1963)

<http://supreme.justia.com/us/373/132/case.html>

Nuttige links

http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/prINTER_friendly.pl?page=us/514/549.html

<http://www.law.cornell.edu/supct/html/93-1456.ZO.html>

<http://www.law.cornell.edu/supct/html/90-50.ZO.html>

<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=CASE&court=US&vol=505&page=144>

<http://www.law.cornell.edu/supct/html/95-1478.ZS.html>

<http://www.senate.be/lexdocs/S0528/S05282147.pdf>

Bibliotheek van het Federaal Parlement
De residuaire bevoegdheden
dossier nr. 112 – 06.02.2008

http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0017_0316_ZS.html

<http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/conlaw/preemption.htm>

http://www.brownmccarroll.com/articles_detail.asp?ArticleID=28

<http://www.federalismproject.org/preemption/>

<http://webh01.ua.ac.be/storme/Rechtsvergelijking10.pdf>

Bibliotheek van het Federaal Parlement
De residuaire bevoegdheden
dossier nr. 112 – 06.02.2008

CANADA

Wetgeving

Loi constitutionnelle 1867 : art. 91 tem 95

http://lois.justice.gc.ca/fr/const/c1867_f.html

Rechtsleer

« Les Canadiens et leur système de gouvernement ». Parlement du Canada.

http://www.parl.gc.ca/information/library/idb/forsey/PDFs/Les_Canadiens_et_leur_systeme-6ed.pdf

Pierre Mackay, « Droit constitutionnel », Université du Québec à Montréal, 2006-2007.

<http://www.er.uqam.ca/nobel/r31400/jur2515/ndecours/jur2515chap3-2007.pdf>

Andrée Lajoie, "Le fédéralisme canadien : science politique fiction pour l'Europe ? », *Lex Electronica*, 2005.

<http://www.lex-electronica.org/articles/v10-1/lajoie.pdf>

Bibliotheek van het Federaal Parlement
De residuaire bevoegdheden
dossier nr. 112 – 06.02.2008

BIBLIOGRAFISCHE GEGEVENS

België

VANDE LANOTTE, Johan, GOEDERTIER, Geert, Overzicht publiekrecht, Brugge, Die Keure, 2006, ISBN 978-90-8661-397-7, p.991-996

VENY, Ludo M., CARLENS, Ivo, DE VOS, Nathalie, VERBEECK, Bengt, Grondslagen van publiekrecht, Brugge, Vanden Broele, 2005, ISBN 90-8584-122-4, p. 62-64

VERDUSSEN, Marc, La Constitution belge: lignes et entrelignes, Bruxelles, Le Cri, 2004, ISBN 2-87106-343-5, p.129-131

RIMANQUE, Karel, De Grondwet toegelicht, gewikt en gewogen, Antwerpen, Intersentia, 2003, ISBN 90-5095-220-8, p. 103-104

UYTTENDAELE, Marc, Précis de droit constitutionnel belge, Bruxelles, Bruylant 2001, ISBN 2-8027-1466-X, p.777-784 et p.803-812

CLEMENT, Jan, WOUTER, Pas, SEUTIN, Bruno, VAN HAEGENDOREN, Geert, VAN NIEUWENHOVE, Jeroen, Proeve van grondwet voor Vlaanderen, Brugge, Die Keure, 1996, ISBN 90-6200-945-X, p.311-319

ALEN, André, Handboek van het Belgisch staatsrecht, Deurne, Kluwer rechtswetenschappen, 1995, ISBN 90-5583-129-8, p. 335-343

COENRAETS, Philippe, MARON, Eric, Les transferts de compétences de l'autorité fédérale vers les communautés et les régions, in : Les réformes institutionnelles de 1993, vers un fédéralisme achevé ?, Bruxelles, Bruylant, 1994, ISBN 2-8027-0883-X, p.173-191

MUYLLE, Koen, Faut-il transférer les compétences résiduelles? , in : Jura Falconis, 1994-1995, nr 3, p.401-437

DELPEREE, Francis, La répartition des attributions, in : La Belgique fédérale, Bruxelles, Bruylant, 1994, ISBN 2-8027-0906-2, p.225-233

ANDERSEN, Robert, Les compétences, in : La Constitution fédérale du 5 mai 1993, Bruxelles, Bruylant, 1993, ISBN 2-8027-0851-1, p.159-163

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

BRISBOA, Hervé, VAN BOXSTAEL, Jean-louis, Le partage des compétences dans la Belgique fédérale, Brugge, La Charte, 1994, p.133-147

ALLEN, André, DELPEREE, Francis, De residuaire bevoegdheden, in : Rechtskundig Weekblad, 1991-1992, nr 11, p.345-349

DELPREE, Francis, ALLEN, André, Les compétences résiduelles, in : Journal des Tribunaux, 1991, p.805-808

PEETERS, Patrick, Vlottende residuaire gewest- en gemeenschapsbevoegdheden in de federale Belgische staat: een zinvolle en haalbare kaart?, in : Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht, 1990, p.79-87

Duitsland

FROMONT, Michel, La réforme du fédéralisme allemand de 2006, in : Revue française de droit constitutionnel, avril 2007, p. 227-248

NIEDOBITEK, Matthias, Germany Sub-national Constitutional Law, in : International encyclopaedia of laws, Deventer, Kluwer Law International, p. 11-18

UTERWEDDE, Henrik, Comment réformer le fédéralisme ?, in : Documents, Revue du dialogue franco-allemand, avril 2006, p. 5-9

VAN DEN BRANDHOF, J.C.E., BURKENS, M.C., PRAKKE, L., Het staatsrecht van de landen van de Europese Unie, Deventer, Kluwer, 2004, ISBN 90-268-4076-4, p. 151-156

Oostenrijk

WALTER, Robert, MAYER, Heinz, KUCSKO-STADLMYER, Gabriele, Grundriss des österreichischen Bundesverfassungsrechts, Wien, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2007, ISBN 978-3-214-08889-7, p. 147-177

VAN DEN BRANDHOF, J.C.E., BURKENS, M.C., PRAKKE, L., Het staatsrecht van de landen van de Europese Unie, Deventer, Kluwer, 2004, ISBN 90-268-4076-4, p. 622-683

Bibliotheek van het Federaal Parlement

De residuaire bevoegdheden

dossier nr. 112 – 06.02.2008

FOSTER, Nigel, *Austrian legal system and laws*, London, Cavendish Publishing Limited, 2003, ISBN 1-85941-757-4, p. 45-49, p. 109-110

HAUSMANINGER, Herbert, *The Austrian Legal System*, The Hague, Kluwer Law International, 2000, ISBN 90-411-1480-7, p. 24, p. 66-73

Zwitserland

AUER, Andreas, MALINVERNI, Giorgio, HOTTELIER, Michel, *Droit constitutionnel suisse*, vol. I, Berne, Stämpfli Editions SA, 2006, ISBN 978-3-7272-2346-4, p. 341-366

SCHMITT, Nicolas, *Petit aperçu du fédéralisme en Suisse, en Allemagne et aux Etats-Unis*, in : *L'Europe en formation*, 2003, nr 3, p. 2-7

AUBERT, Jean-François, MAHON, Pascal, *Petit commentaire de la Constitution fédérale de la Confédération suisse du 18 avril 1999*, Zürich, Schulthess, 2003, ISBN 3-7255-4501-4, p. 26-33

Verenigde Staten

SEDLER, A., *United States in : International encyclopaedia of laws*, Deventer, Kluwer Law International, 2005 (uittreksels)

DILULIO, J., WILSON, J., *American Government : institutions and policies*, Boston, Houghton Mifflin Company, 2004, ISBN 0-618-29980-7, p. 48-75

SCHMITT, N., *Petit aperçu du fédéralisme en Suisse, en Allemagne et aux Etats-Unis*, in : *L'Europe en formation*, 2003, nr 3, p. 44-55

ANSAY, T., CLARK, D., *Introduction to the law of the United States*, The Hague, Kluwer law international, 2002, ISBN 90-411-1701-6, p. 71-72

EMANUEL, S., *Constitutional Law*, New York, Aspen Law and Business, 2002, ISBN 0-7355-3429-2, p. 19-25

IDES, A., MAY, C., *Constitutional Law : National Power and Federalism*, Gaithersburg, Aspen Law and Business, ISBN 0-7355-2000-3, 2001 (uittreksels)

Bibliotheek van het Federaal Parlement
De residuaire bevoegdheden
dossier nr. 112 – 06.02.2008

Canada

DUPLE, Nicole, Droit constitutionnel : principes fondamentaux, Montréal (Québec), Wilson & Lafleur Itée, 2004, p. 281-299

FUNSTON, Bernard W., MEEHAN, Eugene, Canada's Constitutional Law in a Nutshell, Toronto, Thomson Carswell, 2003, ISBN 0-459-24084-6, p. 54-129